

SEHEMU A (Alama 15)

ZOEZI I: INSHA

1. Andika hadithi inayoanzia na maneno, "Siku hiyo mvua ilinyesha kwa nguvu kiasi kwamba..."

Siku hiyo mvua ilinyesha kwa nguvu kiasi kwamba uwanja mzima wa shule ulikuwa umegeuka ziwa. Mawingu meusi yalifunika anga lote, na radi ilipasua anga ikifuatiliwa na umeme mkali uliomulika kwa sekunde chache. Wanafunzi wote walikuwa wamejikusanya ndani ya madarasa, wakitazama nje kwa wasiwasi. Walijua kuwa kurudi nyumbani kungengekuwa jambo gumu sana.

Mimi, kama msimamizi wa shule, nilikuwa na wasiwasi mkubwa. Barabara iliyoelekea shuleni ilikuwa ya udongo na ilijulikana kugeuka tope zito wakati wa mvua kubwa. Nilifikiria juu ya usalama wa watoto, hasa wale waliokuwa wakiishi mbali. Saa za shule zilipokwisha, kengele ililia, lakini hakuna aliyethubutu kutoka nje. Mvua iliendelea kumiminika, na sasa ilionekana kama imekusudia kuosha kila kitu.

Niliamua kuwapa ruhusa wanafunzi waendeleo kukaa madarasani hadi mvua ipungue. Walimu waliwahakikishia watoto kuwa kila kitu kingekuwa sawa. Baadhi ya watoto walilala kwenye madawati yao, wengine walisimulia hadithi, na wengine walicheza michezo ya ubaoni. Kulikuwa na hisia ya umoja na usalama ndani ya kuta za shule, licha ya hali ya hewa iliyokuwa ikiendelea nje.

Baada ya saa kadhaa, mvua ilianza kupungua, na hatimaye ikanyauka. Anga lilianza kufunguka polepole, likifunua jua lililokuwa likitabasamu kwa unyonge. Nje, maji yalikuwa yametiririka, na uwanja ulikuwa umejaa matope, lakini barabara ilionekana kuwa na uwezo wa kupitika. Wazazi walikuja kuwachukua watoto wao, na kila mtu alionekana kufarijika. Siku hiyo ilibaki kuwa kumbukumbu isiyosahaulika, ikikumbusha juu ya nguvu ya asili na umuhimu wa usalama na umoja.

SEHEMU B (Alama 35)

ZOEZI II: FASIHI SIMULIZI (Alama 10)

2. Soma hadithi ifuatayo kisha ujibu maswali.

(a) **Bainisha kipera cha hadithi hii. Toa sababu mbili. (Alama 2)** Kipera cha hadithi hii ni **ngano**. Sababu:

- i. Inahusu wanyama (Mbweha na Mamba) wakifanya kama binadamu, wakizungumza na kufikiria.
- ii. Inatoa mafunzo au maadili mwishoni mwa hadithi kuhusu akili na ujanja.

(b) **Eleza sifa mbili za mhusika Mbweha Kichwa. (Alama 2)**

- i. **Mjanja/Hodari wa akili:** Alipanga njama ya kuwadanganya mamba ili avuke mto, akitumia udanganyifu wa "karamu kubwa".
- ii. **Mwenye malengo/Azimio:** Alitamani sana kufikia upande mwingine wa mto uliokuwa na shamba la mizabibu na alitumia uwezo wake wote kufanikisha lengo lake.

(c) **Hadithi hii inatupa mafunzo gani kuhusu akili na nguvu? (Alama 2)** Hadithi hii inatufunza kuwa **akili ni bora kuliko nguvu**. Mamba walikuwa na nguvu nyingi na walikuwa wakali, lakini Mbweha Kichwa alitumia akili na ujanja wake kuwashinda bila kutumia nguvu. Hivyo, inasisitiza kuwa busara na mbinu za kufikiri zinaweza kufanikisha yasiyowezekana kwa nguvu tupu.

(d) **Bainisha jukumu moja la fasihi simulizi linalojitokeza katika hadithi hii. (Alama 1)**

Kuelimisha/Kufunza: Hadithi hii inafunza kuwa akili na ujanja vinaweza kuwa bora kuliko nguvu.

(e) **Taja na ueleze mbinu mbili za lugha zilizotumiwa katika hadithi hii. (Alama 2)**

- i. **Tashihisi/Uhuishaji:** Wanyama (Mbweha na Mamba) wamepewa sifa za kibinadamu kama vile kuzungumza, kupanga njama, kufikiria, kukasirika, na kuwa na tamaa. Mfano: "Mamba mmoja mkubwa aliinua kichwa chake kutoka majini na kusema...", "Mfalme wa mamba alisikia neno 'karamu' na akapendezwa."
- ii. **Methali/Misemo (iliyofichwa):** Mafunzo ya hadithi yanakaribia methali, kama vile "akili ni mali" au "akili ni bora kuliko nguvu" ingawa haijatajwa moja kwa moja. Mfano, "Mamba walikasirika sana walipogundua wamepigwa mwereka" – 'kupigwa mwereka' ni msemu unaomaanisha kudanganywa au kushindwa.

(f) **Ni matarajio gani ambayo mamba walikuwa nayo? (Alama 1)**

Mamba walitarajia kupata **karamu kubwa ya samaki** iliyoahidiwa na Mbweha Kichwa.

ZOEZI III: HADITHI FUPI (Alama 10)

3. Soma sehemu ifuatayo ya hadithi fupi kisha ujibu maswali.

(a) **Eleza mandhari ya sehemu hii ya hadithi fupi. (Alama 2)** Mandhari ya dondoo hili ni:

- i. **Kijijini:** Inaonyesha maisha rahisi na shughuli kama kulima shamba, kuokota kuni, na kuuza mboga sokoni, ambazo ni kawaida katika vijijini.
- ii. **Nyumbani (kibandani):** Bi. Zawadi anaingia kibandani kwake, anaweka mizigo yake na kukaa kwenye kiti cha mbao, ikionyesha mazingira ya ndani ya nyumba.

(b) **Bainisha sifa mbili za Bi. Zawadi. (Alama 2)**

- i. **Mchapakazi/Hodari:** Anafanya kazi nyingi ngumu (kulima shamba, kuokota kuni, kuuza mboga) ili kuhakikisha watoto wake wanapata chakula na kwenda shule.
- ii. **Mwenye utu/Hana tamaa:** Hadithi inasema "hakupenda kuombaomba" hata alipokuwa na shida, akiamini katika kufanya kazi kwa bidii.
- iii. **Mwenye matumaini/Imani:** Anaamini elimu itawaokoa watoto wake na anaendelea kumuomba Mungu amlinde mumewe na kuwapa nguvu.
- iv. **Mwenye upendo/Kujitolea:** Anajitolea maisha yake na kufanya kazi zote ngumu kwa ajili ya watoto wake.

(c) **Fafanua masuala mawili ya kijamii yaliyoshughulikiwa katika dondoo hili. (Alama 2)**

- i. **Umaskini:** Familia ya Bi. Zawadi inakabiliwa na changamoto za kiuchumi baada ya baba kuondoka kutafuta kazi, na mama anajitahidi kuhakikisha watoto wanapata chakula na elimu.
- ii. **Umuhimu wa Elimu:** Bi. Zawadi anaamini elimu ndiyo tumaini pekee la kuwakwamua watoto wake kutoka lindi la umaskini.
- iii. **Kutengwa/Ukosefu wa baba:** Kukosekana kwa Bwana Juma kumeleta mzigo mkubwa kwa Bi. Zawadi, ikionyesha athari za kutokuwepo kwa mkuu wa familia.

iv. **Msaada wa Kijamii:** Majirani wanajaribu kumsaidia Bi. Zawadi, kuonyesha mshikamano katika jamii.

(d) **Eleza mbinu mbili za lugha zilizotumiwa na athari zake. (Alama 2)**

- i. **Taswira:** Maneno kama "uchovu ukisoma usoni mwake", "mgongoni akiwa amebeba mzigo mdogo wa kuni", "kiti cha mbao kilichokuwa kimechakaa" yanatengeneza picha wazi akilini mwa msomaji kuhusu hali halisi ya maisha ya Bi. Zawadi na mazingira yake. Athari yake ni kumfanya msomaji aeleele vizuri na kuhisi uzito wa hali anazopitia mhusika.
- ii. **Msemo/Nahau:** "Lindi la umaskini" inamaanisha hali mbaya sana ya umaskini. Athari yake ni kuwasilisha ukali wa shida ya umaskini kwa njia fupi na yenye nguvu.
- iii. **Utohozi/Mbinu za Kinafsi:** "Alijifunga macho, akijaribu kutuliza akili yake iliyojaa mawazo" – inatoa taswira ya Bi. Zawadi akijaribu kukabiliana na mawazo yake mengi na wasiwasi. Athari yake ni kumfanya msomaji amwelewe Bi. Zawadi kwa undani zaidi kihisia.

(e) **Nini ilikuwa tumaini la Bi. Zawadi? (Alama 1)**

Tumaini la Bi. Zawadi lilikuwa **elimu** ingewakwamua watoto wake kutoka lindi la umaskini waliokuwa wakikabiliana nao.

(f) **Kwa nini Bi. Zawadi hakupenda kuombaomba? (Alama 1)**

Bi. Zawadi hakupenda kuombaomba kwa sababu **alikuwa mwanamke mwenye utu na aliamini katika kufanya kazi kwa bidii.**

ZOEZI LA IV: TAMTHILIA (Alama 10)

4. Soma sehemu ifuatayo ya tamthilia kisha ujibu maswali.

(a) **Bainisha wahusika wawili wakuu katika dondoo hili. (Alama 1)**

Wahusika wakuu ni **Mwalimu Janet** na **Mwalimu Kelvin.**

(b) **Eleza mandhari ya dondoo hili. (Alama 1)**

Mandhari ya dondoo hili ni **ofisi ya walimu shuleni.**

(c) **Fafanua sifa mbili za Mwalimu Janet. (Alama 2)**

- i. **Mwenye furaha na nishati:** Anaanza mazungumzo kwa uchangamfu na anaonekana kuwa na nguvu.
- ii. **Mhamasishaji/Mwenye motisha:** Anamhimiza Mwalimu Kelvin na kumkumbusha umuhimu wa kazi yao licha ya changamoto. Anaamini katika matumaini na kuwatia moyo wanafunzi.
- iii. **Mwenye kujitolea kwa taaluma:** Anasisitiza kuwa wamechagua taaluma ya ualimu kwa mapenzi yao.

(d) **Mwalimu Kelvin ana tatizo gani? Eleza kwa mujibu wa dondoo. (Alama 2)**

Mwalimu Kelvin ana tatizo la **uchovu na kukata tamaa/kukosa motisha.**

Anachoka kwa sababu alikesha akisahihisha mitihani, macho na kichwa vinamuuma, na anahisi kama kazi yake haina matokeo kwa sababu wanafunzi wengi hawaonyeshi bidii.

(e) **Fafanua masuala mawili yaliyoshughulikiwa katika dondoo hili. (Alama 4)**

- i. **Changamoto za Walimu/Kazini:** Dondoo linaonyesha uchovu wa walimu kutokana na kazi nyingi (kusahihisha mitihani, masomo matano) na kukata tamaa kunakotokana na kutokuona matunda ya kazi yao (wanafunzi kutokuonyesha bidii).
- ii. **Umuhimu wa Motisha na Mtazamo Chanya:** Mwalimu Janet anamhimiza Mwalimu Kelvin kuwa na mtazamo chanya na kukumbuka lengo la kazi yao, akisisitiza kuwa ualimu ni kutoa maarifa na kwamba kuna matumaini hata kwa wachache wanaojitahidi.
- iii. **Nidhamu ya kazi/Bidii:** Mwalimu Janet anasisitiza umuhimu wa bidii kazini, akimuambia Mwalimu Kelvin "Hah! Hiyo ndiyo kazi yetu, mwalimu mwenzangu. Tumechagua taaluma hii kwa mapenzi yetu."

ZOEZI V: USHAIRI (Alama 5)

5. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

(a) Eleza ujumbe mkuu wa shairi hili. (Alama 2)

Ujumbe mkuu wa shairi hili ni **umuhimu wa elimu na bidii katika kujifunza ili kufikia mafanikio maishani**. Shairi linaasisitiza kuwa elimu huondoa ujinga, huleta hekima, na ni msingi wa maisha bora.

(b) Ni wahusika gani wanashauriwa katika shairi hili? (Alama 1)

Wahusika wanaoshauriwa katika shairi hili ni **wanafunzi/vijana**.

(c) Bainisha mbinu mbili za lugha zilizotumiwa katika shairi hili. (Alama 2)

- i. **Msemo/Nahau:** "Elimu ni nuru, gizani hutoa" – Nuru inawakilisha maarifa au ufahamu, na giza inawakilisha ujinga. Huu ni msemo maarufu unaosisitiza kuwa elimu inatoa ufumbuzi na kuangaza maisha.
- ii. **Taswira:** "Kitabu rafiki, usimtupe" – Maneno haya yanatoa picha ya kitabu kama kiumbe hai, rafiki anayepaswa kuthaminiwa na kutunza.
- iii. **Kurudia/Msisitizo:** Kifungu "Juhudi zingatia, mafanikio twaa" kimerudiwa mwishoni mwa kila ubeti, kikisisitiza umuhimu wa bidii kama njia ya kufikia mafanikio.